

و شهی «کهلبش» به پپی فرهنگ: «کال»
 به واتای بزنی شاخدار، گامیر، مرفی نازا
 و ژیر دیت. (۱) «بش» به واتای مانگایه کی
 پیشه وه سپیه. (۲)
 له دیداریکدا له گهل ماموستا عه بدولپه قیب
 یوسف به ئامارهدان به کتیبی «الملل و
 النحل» پایانگه یاند که له ئه ده بیاتی کژندا
 هاوتای و شهی «کهلبش» له زمانی عه ره بیدا
 ده و تریت بزوتنه وه یه کی فیکرییه له سه دهی
 هه شته مدا.

دوکتور عزیز محهمه دپور داشبه ند، له
 وتاریکیدای بۆ ناساندنی «مهلا هادی ئه فخرزاده»،
 له سه ر یاده وه رییه کانی سه رده می ته لیغ ده نووسیته
 و ده لیت:

کاتیک له گوندی نالۆسی شنۆ ته لیغ
 ده خویند، که سانیک که شاگردی هیج خانه قا
 و شیخیک نه بوون، پیان ده گوترا «کهلبش».
 دوکتور خدیو ده نووسیته: بۆ نمونه بزوتنه وه ی
 «کهلبش» که به پیکهوت له به شیکی موکریانی
 سه ری هه لدا و له بنه پهدا له یه کی له
 ته ریه ته کانه وه سه ری هه لدا، به هه ولکی جدیدتر
 بۆ ده رچوون له چه قبه ستووی داده نریت. (۳)
 له کۆتاییدا به کۆمه لیک که س و تراوه که
 په یه وه ی هیج ئایینیکی دیاریکراو نه بوون و
 ئاره زووی نویت و پۆژوو یان نه بووه .

ئایینی کهلبش

محهمه د شه فیع خه زری
 (شنۆ)

دامه زرينه‌ری بزوتنه‌وهی پۆشنییری کەلبش

سەید محەممەد سەمەدی ناوەندی گەشەسەندنی کەلبش وا بیر دەکێتەوێه لە گوندی "شاوێلێ نەغدە" دەزانێت کە پڕوپاگەندەیی کەلبشیان بلۆک کردەوێه. (٤)

مامۆستا گێو موکریانێ لە فەرەنگە کەیدا لە پێناسەکردنی "کەلبش" دا دەنووسیت: کەلبش بزوتنه‌وه‌یه‌کی فیکری نوێ بوو، کە لەسەر بنەمای وردبینی‌یه‌وه، ئەو پێڕەسمە دامەزرێاوه کە لەلایەن کەسێکەوێه بەناوی "مەلا پەسوول ئەدیب" و بەم ناوه ناویانگی دەکرد، چونکە یەکیک لە شاگردەکان، پۆلیکی گەورەیی لە گەشەپێدانی ئەم ئایینەدا هەبوو و خواوەنی مانگایەکی بەره‌ی سەپی بوو. (٥)

ئێرەج موراڤی، لە پێشەکییە کدا بۆ دیوانی شیعیری "ئەدیب"، ئەم بزوتنه‌وه‌ی فیکرییە بە هۆی پێوەندیی مەلا پەسوول بە پووسەکان و ئاشنابوونی بە بیرۆکەیی بەلشەفییەکان دەزانیت (٦)

پێدەچێت موراڤی بەهۆی فێربوونی زمانی پووسی و پێوەندی باشی لەگەڵ پووسەکاندا، ئەم کاریگەرییە دروست کردبێت. گرنگ ئەوێه کە پووسەکان سەپای تزاری بوون، کاتیکی لە ساڵی ١٩١٧ لە ناوچەیی کوردستان بوون و هیچ بۆچوونیکی مارکسی و بەلشەفییان نەبوو.

غەنی بولوریان ناوەندی فیکری کەلبش بە «تەکییە غوس ئاباد» لە ناوچەیی مەهاباد دەزانیت. غەنی بولوریان ئاماژەیی بۆ کەسێک بە ناوی «حەمە هاتیۆ» کە شاگردی شیخ غوس ئاباد بوو و خواوەنی بیروباوەری کەلبش بوو.

ناسر عەلیار جەخت لەسەر ئەم خالە

دەکاتەوێه و باس لەوێ دەکات کە تەکییەیی غوس ئاباد ئەو شوێنە بوو کە ئەم بیرۆکەیی لەوێ دەستی پێ کردوو و تەشەنەیی کردوو، بەلام لە لایەن مۆریدەکانی خانەقایی بورهان بە هۆی بیروباوەری نادینی‌یه‌وه تالان کرێاوه و سووتێنراوه. (٧)

سەید مەسعود سەعیدی، نووسەری کتێبی «ژێانی شەهیدی عێرفانی شیخ بابا سەعید بەرزنجی غوس ئاباد» ئەم بابەتەیی پەت کردەوێه و ژۆریی دەنگۆ و هەوالەکانی بە دەرنەجامی کێبڕکێیی نێوان بنکەکانی شیخەکانی ناوچە کە دەزانی. (٨)

لە ناوچەیی شەنۆ ژۆریی ئەوانەیی باوەرپیان بەم شتە هەبوو، یان بەم ناوه ناسراون، دەرویش و شاگردی هەمان ناوەند بوون.

مامۆستا هەژار موکریانێ لەسەر مەلا پەسوول دەنووسیت: ئەو شوێنکەوتووی خەيام بوو و پێی وابوو مردووێهکان زیندوو نابنەوێه، شوێنکەوتووانیشی وەک نیوێه پێغەمبەر دەیانناسی (٩)

سەبارەت بە میژووی سەرەلانی بیروباوەری کەلبش، د. جەواد فقه عەلی دەنووسیت:

میژووی بزوتنه‌وه‌ی پۆشنییری کەلبش بۆ ١٣٠ ساڵ لەمەوبەر دەگەرێتەوێه، کە لە ناوچەیی لاجانی پیرانشار لە لایەن مامۆستایەکی ئایینی‌یه‌وه دەستی پێکردوو و دواتر لە ناوچەیی سوندۆس و شەنۆ فراوانتر بوو. مەلا پەسوول ئەدیب، کوپی مەلا سیدی، گەورەترین بەشداری لە پێشخستنی ئەم ئایینەدا هەبوو و توانی ناوەندەکەیی لە لاجانەوێه بپێنێتە شەنۆ و فراوانی بکات و شوێنکەوتە گەورەکانی بریتین لە وەستا قادر و مەحمود و هەمزە ئاسیابان (١٠)

ئێرەج موراڤی یەکیک لە شوێنکەوتە سەرەکییەکانی کەلبشی وەک گیادەرێک بە

ناوی حمەد که ”سۆفیا کۆلی“ دەناسیتیت و دەنوسیت؛ به بیروباوەری ئایینی و سۆفیگەری.

مەلا پەسوول ئەدیب کییه؟

مەلا پەسوول ئەدیب، کوپی مەلا سدیق، کوپی خەلیفە عەبدولپەحیم، لە ساڵی ۱۲۵۳ لە گوندی «شا وەلی» لەدایک بوو و دوای تەواکردنی خوێندنی ئایینی، وەک میرزا لە دەریاری ئاغاگان ژیاو و وەک دارتاش، میلچ، مۆر ساز و پزیشکی ناوخری لە گوندەکانی شاوولی، پەسوا و... سەرگیز، شنۆ. (۱۳)

مەلا پەسوول یەکێک بوو لە شاعیر و نووسەرانی ناوچەی لاجان و شنۆ، تەنانەت کاریگەری زۆری لەسەر کۆمەڵگەی خوێندەواری سالانی چل و پەنجاگان هەبوو.

لە کاسیتیکدا که کاک پەحمان تەقیزاده، لە ساڵی ۱۹۶۹ لە کاتی شەوانەیهکدا لەگەڵ هاوڕێ فەرەنگیەکان لە شنۆ تۆماری کردووە، دوو لە مامۆستاگان لە یادهوهریهوه شیعەرەکانی ئەدیب دەخوێننهوه و ناوی ئەدیبان هێناوه.

لە کتێبی «دیقان ئەدیب»دا، که لەلایەن هاوڕێ زانا (کاک ئیرەج مورا)وه کۆکراووتهوه و چاپی کردووه، شیعری عیرفانیی زۆر جوانی مەلا پەسوول هەیه، که بۆ ستایشی پیغه مبهري پیرۆز، بانگه‌واز بۆ خودا، تەنانەت بۆ بەرگریکردن لە ئایینی سوننەش لە شیعریکدا لەگەڵ تورکیکی خەلکی نەغدەدا ئامادهی کردووه.

پێدەچیت لە کاتی دەرکردنی بڕوانامەی لەدایک بوونیدا، لەسەر داوای خۆی ناوی «ئەدیب سەرگیزی»ی بۆ خۆی هەلبژاردووه. لە ساڵی ۱۹۳۲ لە سەرگیزی شنۆ دوای لێدان و ئەشکەنجەدان کۆچی دوایی کرد و لە گۆرستانی کاک حەیدەر بەخاک سپێردرا.

بیروکه و بۆچوونه سەرنجراکشەکانی مەلا پەسوول توانی خەلکی زۆر لە شار و گوندەکانی نەغدە و پیرانشەر و شنۆ کۆبکاتەوه و بە بزوتنەوهی کەلبش ناسرابوو، ئەمڕۆش لە موکریاندا چەندان یادهوهری و بەرهمی میژوویی و کۆمەڵایەتی ئەو بزوتنەوهیه دەبیستریت و دەبینریت. سۆفیه کۆلی یەکیک بوو لە شوێنکهوتوانی بزوتنەوهی کەلبش که دوتریت یەکیک بوو لە دامەزێنەرانی و کەسانی یەکه می ئەم بزوتنەوهیه. سۆفی کۆلی لە غوساباد لەدایک بوو و گەوره بوو. (۱۱)

خالی گرنگ بریتییه لە فراوانبوون و دزایەتیکردنی کەلبشی لە ناوچەی خێلی ”مامەش“ که ئاغاگانیان شوێنکهوتوو و شاگردی خانەقای ”شیخ بورهان“ بوون و پێوهندییهکی زۆر نزیکیان لەگەڵیان هەبوو. عەللامە قازی محەمەد خزری شنۆ دەنوسیت: بەرپرسی وه‌سیه‌تنامه‌ی جێنشینی شیخ بورهان، خوالیخۆشبوو ”مەولانا“ کاک ”هەمزە مامەش نالۆس“ بوو. (۱۲)

زۆریک لە توێژەرانی پێیان وایه که پێوه‌سمی کەلبشی بزوتنەوهیهکی ناپه‌زایه‌تییه به‌رانبه‌ر به ئاغاگان و فەرمانپه‌رواکانی خاوه‌ن زه‌وی له ناوچه‌ی مامه‌ش - لاجان و شنۆ. به‌پای من پێویسته لی‌کۆلینه‌وه‌ی زیاتر له‌م به‌واره‌دا به‌ پوانگه‌یه‌کی کۆمه‌ڵناسی بک‌ریت. له شیعەر مه‌ته‌له‌کانی مەلا پەسوول-دا، پەخنه‌ی زۆر له خاوه‌ن زه‌وی ئاغاگان ده‌گیریت، که نوێنه‌ری ئەوان بوون و سەرپه‌رشتی چاندنی کۆلبه‌ریان له‌سەر زه‌وی ئاغاگان ده‌کرد. دەرکردنی مەلا پەسوول لە چەند گوندیکی پەسوا و شاوولی و دواجاریش لێدانی لەلایەن ئاغاگانێ «سەرگیز»وه دەرپیرینی ناپه‌زایه‌تییه به‌رانبه‌ر

تیږوانین و تیږیبه کان له ټایینی کهلبشدا:

۱- باوه پریان به قه دهر له چاره نووس هیه و پېشتر خودا هه موو کردار و پهفتاره کانی مړوځی نووسیوه و نه گډون.

۲- هیچ سزا و پاداشتیک بڼ کاره کان له پوځی قیامه تدا نییه.

۳- هه موو شتیک له نه ستوی تاکدایه، شهیتان به شیکه له بیرکردنه وهی بوونی مړوځ.

۴- دوښمنایه تی له گه ل ټاغاکان و هاندانی خه لک له دځی نه وان.

۵- باوه پریان به پوځو نییه، نه گهر به پوځو بن، نه وه زیاتر بڼ پاراستنی گیانی خوځانه.

۶- مه رج نییه پوځانه ۵ جار نویژ بکن و یه ک نویژ به سه.

۷- زیاتر باوه پریان به پهفتاری دهره کی هیه.

۸- پېوهندی کومه لایه تی له نیوانیاندا زور به هیزه، به لام نه یانتوانی له گه ل نه وانیدی دایمه زړینن.

۹- شهراب و خواردن لای شوینکه وتوان به خوړایه.

۱۰- گرنگیبه کی زور به کشتوکال و ناسنگری ده دن.

نه نجام:

دیدگاکانی فیکری کهلبش زیاتر له شیوازی نیسماعیلی وه رگیراون. دوکتور جهواد فهقه علی پېوهندی فیکری نیوان حقه و کهلبش زور به نزیک ده زانیت و لیکچوونه کانی نیوانیان ده خاته لیستی یه که وه. (۱۴)

دوکتور نادر که ریمیان پی پی وایه کهلباش له هزی «حقه»، له ناوچه ی «شه ده له» ی کوردستانی عیراق وه رگیراوه. (۱۵)

خاللی گرنگ نه وه یه که له نیو شوینکه وتوانی «کهلبش» دا هیچ کتیبیک بڼ نه نجامدانی

پېوه سم، یان عیبادهت نییه، به لام حقه کتیبیک له سر نه م بابه ته هیه. خه لکی کهلبش زیاتر باوه پریان به پهفتاری دهره کی هیه و ده لپن کتیبی مه سنه وی پېنوینی نه وان. به بپوای من نه م کتیبه نابیت هه مان مه سنه وی شاعیری ناودار و عیرفانی مه وله وی بیت، به لکوو به له بهرچاوگرتنی نه و شیعه ی که زوریک له گهره کانی بنه مالهی شیخی غوساباد، وه ک شیخ بابا، شیخ نه حمده، نیسماعیل کولا قوچی و نه بوبه کر کولا قوچی (۱۶) ناماده یان کردووه، پېده چیت مه سنه ویبه کی دیکه هه بیت که چاپ نه کراوه. له یه کپک له بنه مالهی غوساباده وه بیستووه که شیخ سه عید خوی ناوازی مه سنه وی کردووه، به لام حزی له چاپکردنی نییه.

په راویزه کان:

۱- استاد هزار موکریانی فرهنگ لغات کردی همبانه بورینه صفحه ۶۶۲

۲- استاد هزار موکریانی فرهنگ لغات کردی همبانه بورینه صفحه ۸۱

۳- صلاح الدین خدیو، مقاله فاجعه قتل عام مردم مهاباد و حومه بدست ارتش روسیه تزاری در ژانویه ۱۹۱۵.

۴- سید محمد صمدی، مقاله کلبش چیست، مجله سروه شماره یک.

۵- گیو موکریانی، مقدمه دیوان ادیب، چاپ هولیر ۱۹۵۸.

۶- ایرج مرادی کلاتزانی، دیوان ملا رسول لاجانی، دانشگاه سوران ۲۰۱۹.

- ۷ - ناصر علیار مقاله شیخ بابا سعید
برزنجی در میان گمان ها و شایعات، مجله
کشکول شمار ۹ بهار ۱۳۹۷.
- ۸ - سید مسعود سعیدی، مقاله شیخ بابا
مردی همیشه مانا، مجله کشکول شمار ۱۰
تابستان ۱۳۹۷.
- ۹ - استاد هزار موکریانی، چشتی مجور،
نشر آنا ۱۳۹۴.
- ۱۰ - دکتر جواد فقه علی مقاله (برآوردی
در مقایسه آیین حقه و کلبش) مجموعه مقالات
کنگره بررسی آیین حقه در کردستان، دانشگاه
کویه سال ۲۰۲۲.
- ۱۱ - ایرج مرادی کلاتزانی، مقاله «حکیم
صوفی کوله گردکاشانی» مجموعه مقالات
کنگره طب سنتی کردی، دانشگاه کردستان
۱۳۹۹.
- ۱۲ - خاطراتی از علامه قاضی محمد خضری
به قلم خودشان به اهتمام شفیع خضری مجله
مهاباد شماره ۹۶.
- ۱۳ - ایرج مرادی کلاتزانی، دیوان ملا رسول
لاجانی، دانشگاه سوران ۲۰۱۹.
- ۱۴ - دکتر جواد فقه علی مقاله (برآوردی
در مقایسه آیین حقه و کلبش) مجموعه مقالات
کنگره بررسی آیین حقه در کردستان، دانشگاه
کویه سال ۲۰۲۲.
- ۱۵ - دکتر نادر کریمیان سردشتی کتاب
پیوند طریقت حقه نقشبندی با بهالله رهبر
بهائیان انتشارات شیخ شرفی تهران ۱۴۰۳.
- ۱۶ - دکتر هیمن عمر، مقاله برزنجی کلاه
قوچی در آرشیو عثمانی مجله خال، شماره ۳۵
سال ۲۰۲۲.